TRAUMA EN HERSTEL

Judith Herman

Trauma en herstel

De gevolgen van geweld – van mishandeling thuis tot politiek geweld

Vertaald uit het Engels door
Marion Op den Camp, Maxim de Winter
en Marjolijn Stoltenkamp

Nieuw Amsterdam

Eerste druk (Wereldbibliotheek) 1993
Vierentwintigste druk (Nieuw Amsterdam) 2027

Oorspronkelijke titel *Trauma and Recovery*
© 1992 Basic Books, a member of the Perseus Books Group
© 1993 Nederlandse vertaling Marion Op den Camp en Maxim de Winter/
Wereldbibliotheek
© 2016 Nederlandse vertaling Epiloog 2015 Marjolijn Stoltenkamp/
Wereldbibliotheek
© 2027 Nederlandse vertaling Epiloog 2022 Marjolijn Stoltenkamp/Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan. All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Omslagontwerp Philip Stroomberg
Auteursfoto © Kayana Szymczak
NUR 770, 740
ISBN 978 90 468 3728 3
www.nieuwamsterdam.nl
Nieuw Amsterdam maakt deel uit van Park Uitgevers

Inhoud

Verantwoording 9
Inleiding 13

DEEL I
Traumatische stoornissen

1 Een vergeten geschiedenis 19
2 Angst 48
3 Verlies van verbondenheid 68
4 Gevangenschap 93
5 Kindermishandeling 116
6 Een nieuwe diagnose 138

DEEL II
Herstelfasen

7 Een helende relatie 157
8 Veiligheid 180
9 Herinnering en rouw 204
10 Herstel van verbondenheid 228
11 Gemeenschappelijkheid 249

Epiloog bij de editie van 2015 273
Epiloog bij de editie van 2022 303

Noten 313
Register 342

Voordat ik aan dit verhaal begon, meende ik hier met een bijna overdreven mannelijk verhaal te maken te hebben, met een sage van seksuele rivaliteit, eerzucht, macht, begunstiging, verraad, dood en wraak. Maar de vrouwen schijnen het heft in handen te hebben genomen; ze zijn vanaf de periferie van het verhaal naar het midden opgerukt om te eisen dat ook hun geschiedenissen en tragische zowel als komische belevenissen erin zullen worden opgenomen, mij er aldus toe nopend mijn verhaal in allerlei ingewikkelde bochten te kronkelen en de stralen van mijn 'mannelijke' opzet bij wijze van spreken gebroken te zien door de prisma's van zijn tegengestelde en 'vrouwelijke' kant. Ik begin te beseffen dat de vrouwen al die tijd precies geweten hebben waar het hun om te doen was – dat hun verhalen die van de mannen verklaren en zelfs overschaduwen. Onderdrukking is een naadloos gewaad; een samenleving die in haar maatschappelijke en geslachtelijke gedragscodes autoritair is en haar vrouwen vermorzelt onder de ondraaglijke lasten van eer en fatsoen, roept daarmee tegelijk ook andere vormen van onderdrukking in het leven. Anders gezegd: dictators zijn altijd – of althans in het openbaar, namens andere lieden – puriteins. En zo blijken de 'mannelijke' en de 'vrouwelijke' opzet van mijn verhaal uiteindelijk toch een en hetzelfde verhaal te zijn.

Salman Rushdie, *Schaamte* (1984)

Verantwoording

Dit boek dankt zijn bestaan aan de vrouwenbeweging. Het is tot stand gekomen in het kader van een gemeenschappelijk feministisch project, dat ten doel heeft een nieuwe invulling te geven aan de grondbegrippen die betrekking hebben op de normale psychische ontwikkeling en psychische afwijkingen, bij mannen zowel als bij vrouwen. Mijn mentoren in dit overkoepelende project waren Jean Baker Miller en haar collega's bij het Stone Center, en mijn moeder, Helen Block Lewis. De dagelijkse praktijk die de aanleiding vormde tot dit boek begon twintig jaar geleden met de oprichting van het Women's Mental Health Collective in Somerville (Massachusetts). Dit collectief is nog altijd mijn intellectuele thuishaven, een beschermde omgeving waarbinnen ideeën van vrouwen benoemd en gevalideerd kunnen worden. Eén lid van het collectief, Emily Schatzow, is mijn nauwste medewerkster en partner geweest.

Zeven jaar geleden had ik het geluk om in contact te komen met Mary Harvey van het Cambridge Hospital; onze samenwerking leidde tot het Victims of Violence Program, een hulpverleningsproject voor trauma-overlevenden op de psychiatrische afdeling van het ziekenhuis. Mary heeft thans de leiding over dit project. Dankzij haar veelzijdige en heldere intellect is mijn eigen denken aanzienlijk verruimd. Janet Yassen van het Boston Area Rape Crisis Center heeft mij en Emily Schatzow begeleid in de beginfase van ons werk met groepen incestoverlevenden. Sinds enige tijd is ook zij actief betrokken bij het Victims of Violence Program. Emily, Mary en Janet doen hun uiterste best om me verankerd te houden in de realiteit van vrouwen.

In de afgelopen zeven jaar heb ik ook het voorrecht gehad nauw samen te werken met twee mannen, Bessel van der Kolk en J. Christopher Perry, beiden verbonden aan de afdeling psychiatrie van de Harvard Medical School. Bessel en ik hebben samen colleges over trauma gegeven en samengewerkt bij het schrijven van publicaties en het verrichten van onderzoek. Hij is ook betrokken geweest bij de totstandkoming van de Boston Area Trauma Study Group, een informele werkgroep waar therapeuten en onderzoekers die werken met vluchtelingen, oorlogsveteranen en slachtoffers van misdrijven met elkaar in contact komen. Zijn creatieve ideeën hebben me altijd geïnspireerd; onze opvattingen over man/vrouwkwesties hebben dik-

wijls geleid tot levendige discussies. Omdat we beiden meningsverschillen evenzeer op prijs stellen als eensgezindheid is onze samenwerking altijd plezierig geweest.

Chris Perry heeft me geïnspireerd door zijn integriteit en behulpzaamheid. Als de voornaamste medewerker aan een doorlopend onderzoek naar mensen met persoonlijkheidsstoornissen stond hij aanvankelijk sceptisch tegenover het belang van jeugdtrauma's, maar desondanks stelde hij al zijn materiaal beschikbaar om de traumahypothese grondig te toetsen. Hoewel we bij het begin van onze samenwerking maar weinig gemeen hadden, zijn we in de loop der tijd meer naar elkaar toe gegroeid en hebben we elkaar op onverwachte manieren beïnvloed. Mijn denken heeft zich verdiept en is verrijkt door onze samenwerking.

Ten slotte ben ik dank verschuldigd aan de vele studenten, collega's, patiënten en informanten die me hebben laten delen in hun ervaringen. Uit een oogpunt van vertrouwelijkheid kunnen de meesten van hen niet met name worden genoemd. Een uitzondering zijn degenen die er expliciet in hebben toegestemd om te worden ondervraagd voor dit boek: de traumaoverlevenden Sohaila Abdulali, Sarah Buel, Sharon Simone en Ken Smith, de zelfverdedigingsinstructrice Melissa Soalt en de therapeuten Terence Keane, Shirley Moore, Herbert Spiegel, Jessica Wolfe en Pat Ziegler.

De voornaamste theorievorming voor dit boek vond plaats tijdens een jaar waarin ik verbonden was aan het Mary Ingraham Bunting Institute van het Radcliffe College, met financiële steun van de John Simon Guggenheim Memorial Foundation. Bessel van der Kolk, Susan Schechter en Bennett Simon hebben kritisch commentaar gegeven op conceptversies van bepaalde hoofdstukken. Emily Schatzow en Sandra Butler hebben met grote toewijding het hele manuscript gelezen. Hun opmerkingen zijn de kwaliteit van het boek zeer ten goede gekomen. Bij de productie van het boek had ik het geluk om samen te werken met twee redacteuren die een toonbeeld van kalmte en competentie waren: Jo Ann Miller en Virginia LaPlante. Jo Ann heeft van het begin af aan gewaakt over de voortgang van het boek en het met zachte hand in het rechte spoor gehouden. Virginia zag onmiddellijk wat er nodig was om het boek de juiste en definitieve vorm te geven.

Het meest van al ben ik dank verschuldigd aan mijn familie. Mijn man Jerry Berndt wist wat hem te wachten stond toen ik aan dit project begon, want hij had mijn eerste boek ook al meebeleefd. Omdat hij trouw is aan zijn eigen artistieke visie, respecteerde hij de mijne – waarschijnlijk meer dan ikzelf. Zijn morele en intellectuele steun was onuitputtelijk, en zijn gevoel voor humor heeft ons er allebei doorheen geholpen.

Met zoveel om dankbaar voor te zijn had ik maar één wens die niet in vervulling is gegaan. Ik had gehoopt dat mijn moeder de publicatie van dit

boek nog zou meemaken. Haar psychologisch inzicht, haar intellectuele moed en integriteit, haar mededogen met de vertrapten en onderdrukten, haar heilige verontwaardiging en haar politieke visie zijn mijn erfdeel. Dit boek is opgedragen aan haar nagedachtenis.

Inleiding

De meest algemene reactie op wreedheden is om ze uit het bewustzijn te verbannen. Sommige schendingen van de maatschappelijke code zijn te gruwelijk om hardop te worden genoemd: dat is de betekenis van het woord *onuitsprekelijk*.

Wreedheden laten zich echter niet wegstoppen. Zo sterk als het verlangen is om wreedheden te ontkennen, zo sterk is ook de overtuiging dat ontkennen niet helpt. In sprookjes en legenden wemelt het van geesten die weigeren in hun graf te rusten voordat hun verhaal is verteld. Het kwaad wil aan het daglicht worden gebracht. Dat de waarheid omtrent vreselijke gebeurtenissen wordt onthouden en verteld, is een voorwaarde voor het herstel van de maatschappelijke orde enerzijds en de genezing van individuele slachtoffers anderzijds.

Het conflict tussen de wil om afschuwelijke gebeurtenissen te ontkennen en de wil om ze luidkeels te verkondigen is de centrale dialectiek van psychische trauma's. Mensen die wreedheden hebben overleefd, vertellen hun ervaringen vaak op een zeer emotionele, tegenstrijdige en fragmentarische wijze die afbreuk doet aan hun geloofwaardigheid en daarmee beantwoordt aan de dubbele verplichting van het onthullen en het geheimhouden van de waarheid. Wanneer de waarheid ten slotte wordt erkend, kan het herstel van de overlevenden beginnen. Het gebeurt echter maar al te vaak dat de geheimhouding blijft bestaan, en dan komt het verhaal van de traumatische gebeurtenis niet naar buiten in verbale vorm, maar in de vorm van een symptoom.

De symptomen van psychische ontreddering bij getraumatiseerde mensen vestigen de aandacht op het bestaan van een onuitsprekelijk geheim en leiden tegelijk de aandacht daarvan af. Dat is het duidelijkst te zien aan de manier waarop getraumatiseerde mensen afwisselend in een toestand van verdoving verkeren en de gebeurtenis opnieuw beleven. De dialectiek van het trauma leidt tot complexe, soms verbijsterende bewustzijnsveranderingen, die George Orwell, een van de gedreven waarheidsprekers van deze eeuw, 'dubbeldenken' noemde en die men in de geestelijke gezondheidszorg, in het streven naar neutraal, exact taalgebruik, 'dissociatie' noemt. Het leidt tot de gevarieerde, dramatische en vaak bizarre symptomen van hysterie, waarvan Freud een eeuw geleden inzag dat het verhulde mededelingen over seksueel misbruik in de jeugd waren.

Zowel getuigen als slachtoffers zijn onderhevig aan de dialectiek van het trauma. Het is voor een waarnemer moeilijk om nuchter en kalm te blijven, om meer dan een paar fragmenten van het totaalbeeld tegelijk te zien, om alle stukken te onthouden en in elkaar te passen. Het is nog moeilijker om een taal te vinden die ten volle en overtuigend overbrengt wat men heeft gezien. Degenen die de wreedheden waarvan ze getuige zijn geweest trachten te beschrijven, zetten ook hun eigen geloofwaardigheid op het spel. Door openlijk te spreken over wreedheden waar men weet van heeft, riskeert men op dezelfde wijze te worden gestigmatiseerd als het slachtoffer.

Bij tijd en wijle dringen afschuwelijke gebeurtenissen tot het bewustzijn van het grote publiek door, maar meestal worden ze snel weer vergeten. Ontkenning, verdringing en dissociatie werken zowel op sociaal als op individueel niveau. De studie van psychische trauma's heeft een 'ondergrondse' geschiedenis. Net als getraumatiseerde mensen zijn we afgesneden van de kennis van ons verleden. Net als getraumatiseerde mensen moeten we het verleden begrijpen om greep te krijgen op het heden en de toekomst. Daarom begint een begrip van psychische trauma's met een herontdekking van de geschiedenis.

Therapeuten kennen het unieke moment van inzicht wanneer verdrongen ideeën, gevoelens en herinneringen in het bewustzijn bovenkomen. Zulke momenten doen zich net zo goed voor in de geschiedenis van een samenleving als in de geschiedenis van een individu. In de jaren zeventig werd het publiek zich door de *speakouts* van de vrouwenbeweging bewust van de wijdverbreide geweldmisdrijven tegen vrouwen. Slachtoffers die monddood waren gemaakt begonnen hun geheimen te onthullen. Als aankomend psychiater hoorde ik van mijn patiënten talloze verhalen over geweld in de seksuele en huiselijke sfeer. Door mijn betrokkenheid bij de vrouwenbeweging kon ik mijn stem verheffen tegen de ontkenning in mijn eigen beroep van de werkelijke ervaringen van vrouwen, en getuigen van wat ik had waargenomen. Mijn eerste verhandeling over incest, geschreven in 1976 samen met Lisa Hirschman, circuleerde een jaar 'ondergronds', in manuscriptvorm, alvorens te worden gepubliceerd. In die periode kregen we uit het hele land brieven van vrouwen die hun verhaal nooit eerder hadden verteld. Dankzij hen leerden we dat het uitspreken van het onuitsprekelijke een zeer heilzaam effect heeft en waren we rechtstreeks getuige van de creatieve energie die vrijkomt wanneer ontkenning en verdringing geen barrière meer vormen.

Trauma en herstel is de vrucht van twintig jaar onderzoek en therapeutisch werk met slachtoffers van seksueel en huiselijk geweld. Het is tegelijk de weerslag van een groeiend aantal ervaringen met tal van andere getraumatiseerde mensen, in het bijzonder oorlogsveteranen en de slachtoffers van politieke terreur. Dit is een boek over het herstellen van verbindingen: tussen de publieke en de privéwereld, tussen het individu en de gemeenschap, tussen man-

nen en vrouwen. Het is een boek over overeenkomsten: tussen verkrachtingsoverlevenden en oorlogsveteranen, tussen mishandelde vrouwen en politieke gevangenen, tussen de overlevenden van enorme concentratiekampen gecreëerd door tirannen die heersen over een heel volk, en de overlevenden van kleine, verborgen concentratiekampen, gecreëerd door tirannen die heersen over hun gezin.

Mensen die afschuwelijke dingen hebben meegemaakt lopen voorspelbaar psychisch letsel op. Er is een heel scala van traumatische stoornissen, variërend van de gevolgen van één schokkende gebeurtenis tot de meer gecompliceerde gevolgen van langdurig herhaalde mishandeling. Ingeburgerde diagnostische begrippen, met name wat betreft de ernstige persoonlijkheidsstoornissen die op grote schaal worden vastgesteld bij vrouwen, gaan over het algemeen voorbij aan het effect van het slachtofferschap. In het eerste deel van dit boek wordt een overzicht gegeven van de manier waarop mensen zich aanpassen aan traumatische gebeurtenissen en wordt een nieuwe diagnostische benaming geïntroduceerd voor de psychische stoornis die we aantreffen bij overlevenden van langdurig herhaalde mishandeling.

Omdat de traumatische syndromen gemeenschappelijke kenmerken hebben, volgt het herstelproces ook een gemeenschappelijke weg. De fundamentele fasen van herstel zijn het zorgen voor veiligheid, het reconstrueren van het traumatische verhaal en het herstellen van de verbondenheid tussen de overlevenden en de gemeenschap. In het tweede deel van het boek wordt het genezingsproces nader bekeken en een nieuw begrippenkader aangereikt voor de psychotherapeutische behandeling van getraumatiseerde mensen. Zowel de kenmerken van de traumatische stoornissen als de behandelingsprincipes worden geïllustreerd met getuigenissen van overlevenden en met allerlei voorbeelden uit de literatuur.

De onderzoeksbronnen voor dit boek omvatten mijn eigen eerdere studies van incestoverlevenden en mijn meer recente onderzoek naar de rol van jeugdtrauma's bij de aandoening die bekendstaat als borderline persoonlijkheidsstoornis. De klinische bronnen zijn de ervaringen die ik heb opgedaan gedurende twintig jaar praktizeren in een feministische psychiatrische kliniek en gedurende tien jaar waarin ik als docent en supervisor werkzaam was in een academisch ziekenhuis.

De getuigenissen van trauma-overlevenden vormen de kern van dit boek. Ter wille van de vertrouwelijkheid heb ik al mijn informanten aangeduid met een pseudoniem, met twee uitzonderingen. Therapeuten en artsen die door mij zijn ondervraagd over hun werk worden wel met name genoemd, evenals overlevenden die zelf al in de publiciteit waren getreden. De hier beschreven gevallen zijn fictief; ze zijn samengesteld uit de ervaringen van talloze verschillende patiënten.

Overlevenden dagen ons uit om fragmenten weer samen te voegen, om de geschiedenis te reconstrueren, om hun huidige symptomen te interpreteren in het licht van vroegere gebeurtenissen. Ik heb getracht klinische en sociale standpunten over trauma's te integreren zonder afbreuk te doen aan de complexiteit van individuele ervaringen of aan de breedte van de politieke context. Ik heb geprobeerd een ogenschijnlijk uiteenlopend kennisbestand tot een eenheid te maken en begrippen te ontwikkelen die evenzeer van toepassing zijn op ervaringen in de huiselijke en seksuele sfeer, traditioneel het domein van vrouwen, als op ervaringen in de sfeer van oorlog en politiek, traditioneel het domein van mannen.

Dit boek verschijnt in een tijd waarin de alledaagse wreedheden in de seksuele en huiselijke sfeer openlijk bespreekbaar zijn geworden dankzij de vrouwenbeweging, en waarin de alledaagse wreedheden in de politieke sfeer openlijk bespreekbaar zijn geworden dankzij de beweging voor de mensenrechten. Ik verwacht dat het boek controversieel zal zijn, ten eerste omdat het is geschreven vanuit een feministisch perspectief, ten tweede omdat het bestaande diagnostische begrippen ter discussie stelt, maar, ten derde, misschien wel vooral omdat het over afschuwelijke dingen gaat, dingen die niemand eigenlijk wil weten. Ik heb geprobeerd mijn ideeën over te brengen in een taal die verbindingen intact laat, een taal die enerzijds de afstandelijke, rationele traditie van mijn beroep respecteert en anderzijds recht doet aan de geëmotioneerde beweringen van mensen die zijn misbruikt en mishandeld. Ik heb geprobeerd een taal te vinden die de gevaren van 'dubbeldenken' omzeilt en ieder van ons de mogelijkheid biedt een stapje dichter bij de confrontatie met het onuitsprekelijke te komen.

DEEL I

Traumatische stoornissen

1 Een vergeten geschiedenis

De studie van psychische trauma's heeft een eigenaardige geschiedenis, die gekenmerkt wordt door herhaaldelijk weerkerend geheugenverlies. Perioden van actief onderzoek worden afgewisseld met perioden waarin het onderwerp in het vergeetboek raakt. De laatste honderd jaar is men diverse keren vanuit een vergelijkbare invalshoek begonnen met onderzoek, dat vervolgens abrupt ten einde kwam en dan geruime tijd later werd herontdekt. Klassieke geschriften van vijftig of honderd jaar geleden laten zich vaak lezen als modern werk. Ofschoon er een overvloedige en rijke onderzoektraditie bestaat met betrekking tot psychische trauma's, ontsnapt deze aandoening herhaaldelijk aan de aandacht en moet even zovele keren weer aan de vergetelheid worden ontrukt.

Dit periodieke geheugenverlies heeft niets te maken met de normale modeverschijnselen waaraan elke intellectuele bezigheid onderhevig is. De studie van psychische trauma's leidt geen slepend bestaan door een gebrek aan belangstelling. Het is juist andersom: het onderwerp geeft aanleiding tot zulke hevige controverses dat het van tijd tot tijd taboe wordt. Bij de studie van psychische trauma's is men herhaaldelijk op het ondenkbare gestuit, met als gevolg dat het onderzoek in het slop raakte doordat de geloofwaardigheid in het geding kwam.

Wie psychische trauma's bestudeert, komt oog in oog te staan met de kwetsbaarheid van mensen in hun natuurlijke omgeving en met het vermogen tot kwaad doen dat in de menselijke natuur besloten ligt. Wie psychische trauma's bestudeert, is getuige van gruwelijke gebeurtenissen. Wanneer het daarbij gaat om een natuurramp of een 'act of God' voelen de getuigen gemakkelijk mee met het slachtoffer. Maar wanneer traumatische gebeurtenissen voortkomen uit menselijke handelingen raken de getuigen betrokken bij het conflict tussen slachtoffer en dader. Het is in moreel opzicht onmogelijk in dit conflict neutraal te blijven. De toeschouwer wordt gedwongen partij te kiezen.

Het is heel verleidelijk om partij te kiezen voor de dader. Het enige dat de dader vraagt, is dat de toeschouwer niets doet. Hij appelleert aan het universele verlangen om geen kwaad te zien, geen kwaad te horen en geen kwaad te spreken. Het slachtoffer daarentegen wil dat de toeschouwer deelt in de last van de pijn. Het slachtoffer verlangt dat er wordt opgetreden, dat men zich betrok-

ken voelt en dat men zich het gebeurde herinnert. De psychiater Leo Eitinger, die onderzoek heeft gedaan naar de overlevenden van de nazi-concentratiekampen, beschrijft het wrede belangenconflict tussen slachtoffer en toeschouwer als volgt: 'De samenleving wil oorlogen en slachtoffers vergeten; er wordt een sluier van vergetelheid gelegd over alles wat pijnlijk en onaangenaam is. Er staan twee partijen tegenover elkaar: aan de ene kant de slachtoffers, die misschien wel willen vergeten maar dat niet kunnen, en aan de andere kant al diegenen met krachtige, vaak onbewuste motieven, die er zeer intens naar verlangen om te vergeten en daar ook in slagen. Deze tegenstelling […] is voor beide partijen dikwijls zeer pijnlijk. De zwakste […] is altijd de verliezende partij in deze zwijgende en ongelijke dialoog.'[1]

Om zich aan de verantwoordelijkheid voor zijn misdrijven te onttrekken doet de dader alles wat in zijn vermogen ligt om het vergeten te bevorderen. Geheimhouding en zwijgen zijn daarbij zijn eerste verdedigingslinie. Als het niet lukt om het misdrijf geheim te houden, probeert de dader de geloofwaardigheid van zijn slachtoffer aan te tasten. Als hij haar niet volledig tot zwijgen kan brengen, probeert hij ervoor te zorgen dat niemand luistert. Met het oog daarop komt hij aanzetten met een indrukwekkende reeks argumenten, die variëren van de meest botte ontkenning tot de meest geraffineerde en fraaie rationalisatie. Elke wreedheid wordt steevast gevolgd door dezelfde voorspelbare verontschuldigingen: het is nooit gebeurd; het slachtoffer liegt; het slachtoffer overdrijft; het slachtoffer heeft het aan zichzelf te wijten; en trouwens, het is tijd om het verleden te laten rusten en vooruit te kijken. Hoe meer macht de dader heeft, hoe groter zijn privilege is om de werkelijkheid te benoemen en te definiëren en hoe volledige zijn argumenten zegevieren.

De argumenten van de dader blijken onweerlegbaar als de toeschouwer er zonder nadere context mee wordt geconfronteerd. Wanneer er geen steun uit de samenleving komt, geeft de toeschouwer meestal toe aan de verleiding om de andere kant op te kijken.[2] Dat gebeurt zelfs wanneer het slachtoffer een geïdealiseerd en gewaardeerd lid van de samenleving is. Tijdens elke oorlog wordt er door soldaten, zelfs door soldaten die als helden worden beschouwd, bitter geklaagd over het feit dat niemand wil weten hoe het er in een oorlog werkelijk aan toegaat. Een slachtoffer dat al bij voorbaat gedevalueerd is (een vrouw, een kind) zal allicht moeten constateren dat de meest traumatische gebeurtenissen van haar leven geen deel uitmaken van de door de samenleving erkende werkelijkheid. Haar ervaringen worden onuitsprekelijk.

Bij de studie van psychische trauma's moet men voortdurend ingaan tegen deze neiging om het slachtoffer in diskrediet te brengen of onzichtbaar te maken. Al zolang men zich met dit onderwerp bezighoudt, woedt er een debat over de vraag of patiënten met een posttraumatische aandoening recht hebben op zorg en respect of juist minachting verdienen, of ze werkelijk lijden of zich